

JAMOATCHILIK NAZORATINING MOHIYATI

**Samarqand viloyati Urgut tumani hokimining
o'rinbosari Oila va xotin-qizlar bo'limi boshlig'i
Nuriddinova Gulshoda O'lmasqulovna**

Annotasiya: Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Jamoatchilik nazorati bo'lmagan yoki jamoatchilik nazorati etarli darajada kuchga ega bo'lmagan mamlakatda fuqarolik jamiyati shakllanishini ham tasavvur qilish qiyin. Shuning uchun mamlakatimiz Konstitutsiyasida jamoatchilik nazoratining mamlakatimiz fuqarolari davlat boshqaruvida ishtirok etishlarining muhim vositasi ekani e'tirof etilmoqda.

Аннотация: Общественный контроль является важным условием развития гражданского общества. Трудно представить формирование гражданского общества в стране, где нет общественного контроля или общественный контроль недостаточно силен. Поэтому Конституция нашей страны признает, что общественный контроль является важным инструментом участия граждан нашей страны в государственном управлении.

Annotation: Public control is an important condition for the development of civil society. It is difficult to imagine the formation of civil society in a country where there is no public control or public control is not strong enough. Therefore, the Constitution of our country recognizes that public control is an important tool for the participation of citizens of our country in public administration.

Kalit so'zlar: fuqarolik jamiyati, jamoatchilik nazorati, siyosiy institutlar, ijtimoiy sheriklik, ijtimoiy nazorat, NNT, demokratik fenomen, demokratik jamiyat.

Ключевые слова: гражданское общество, общественный контроль, политические институты, социальное партнерство, социальный контроль, НПО, демократический феномен, демократическое общество.

Key words: civil society, public control, political institutions, social partnership, social control, NGOs, democratic phenomenon, democratic society. Key words: civil society, public control, political institutions, social partnership, social control, NGOs, democratic phenomenon, democratic society.

O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, mahalla institutini jamoatchilik boshqaruvi va nazoratining tayanch bo'g'iniga aylantirish, davlat organlarining fuqarolar bilan yaqin hamkorligini yo'lga qo'yish, ularning ochiq va oshkora faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, aholini jamiyat va davlat ishlarini boshqarishga faol jalb etish, davlat organlari faoliyati ustidan ta'sirchan jamoatchilik nazoratini o'rnatish yuzasidan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilib kelmoqda. Shu maqsadda davlat organlari ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatishning zamonaviy shakllari joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021-yil 18-iyundagi 380-son qaroriga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida qaror qabul qildi.¹

Ushbu jarayon Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 22-sentabrdagi 489-son qaroriga muvofiq kuchga kirdi.² Shu bilan birga, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning jadal sur'atlari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari rolini yanada oshirish, davlat organlari ustidan samarali jamoatchilik nazoratini o'rnatish yo'nalishida ularning faoliyatini kuchaytirish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurligini taqozo etmoqda.

Jamoatchilik nazoratini tashkil qilish masalalarini tahlil qilish uchun "jamoatchilik nazorati" tushunchasining turdosh tushunchalar bilan umumiy jihatlari va tafovutlarini aniqlab olish lozim. Mazkur atama tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'pincha sinonim sifatida "Jamoatchilik nazorati" va "fuqarolik nazorati" tushunchalari bir-biriga juda yaqin mazmunga ega bo'sada, aslida ular o'rtasida umumiyliklar bilan bir qatorda jiddiy tafovutlar ham mavjud. Ular o'rtasidagi tafovutlar avvalo shundan iboratki, harbiy yuristlarning fikriga ko'ra, fuqarolik nazorati armiya faoliyati ustidan jamoat tashkilotlari olib borayotgan nazoratni anglatadi. Masalan, mamlakatimizda Mudofaa vazirligi qoshida tuzilgan Jamoatchilik kengashi ana shunday nazoratni amalga oshirib kelmoqda. Ushbu jarayon, Prezident tomonidan 11.04.2023 yildagi "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi huzuridagi Jamoatchilik kengashi faoliyati

¹ <https://old.lex.uz/docs/-6615165?ONDATE=23.09.2023>

² <https://old.lex.uz/docs/-6615165?ONDATE=23.09.2023>

samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi [PF-49](#)-son Farmon imzolanganidan ³ keyin faollashdi. Shu ma'noda fuqarolik nazorati noharbiy tashkilotlar tomonidan Qurolli kuchlar faoliyatining mamlakatimiz qonunlariga mosligi va maqsadga muvofiqligini nazorat qilishni bildiradi. Ikkinchidan, fuqarolik nazorati alohida shaxslar tomonidan Qurolli kuchlar faoliyatining Konstitutsiyaga, xalqaro shartnomalarga mosligi, shuningdek, Qurolli kuchlar tizimidagi ijtimoiy masalalarning huquqiy me'yorlarga mosligi ustidan o'tkaziladigan nazoratni ham bildiradi. "Jamoatchilik nazorati" va "fuqarolik nazorati" tushunchalari o'rtasidagi tafovut xuddi mana shu o'rinda o'z aksini topadi. Fuqarolik nazoratini hech bir jamoat birlashmasiga a'zo bo'lmagan fuqaro ham amalga oshirishi mumkin. Jamoatchilik nazoratini esa alohida fuqarolar emas, jamoat birlashmalari va ularning vakillari amalga oshiradi.

"Jamoatchilik nazorati" va "ijtimoiy nazorat" tushunchalari o'rtasidagi tafovut avvalo, shundaki, "ijtimoiy nazorat" tushunchasi mazmun doirasiga ko'ra "jamoatchilik nazorati" tushunchasidan kengroq. Bu tushuncha tarkibiga "jamoatchilik nazorati" tushunchasidan tashqari davlat nazorati va fuqarolik nazorati ham kiradi. Chunki ular ham mohiyatan ijtimoiy nazoratning ko'rinishlarini ifodalaydi.

Jamoatchilik nazoratiga turli-tumanta'riflar berilgan. Jamoatchilik nazoratining asosiy xususiyatlarini qamrab oladigan quyidagicha ta'rifdan foydalanish o'rinliroq bo'ladi: "Jamoatchilik nazorati - jamoat birlashmalari tomonidan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining amaldagi qonunlarga mosligini aniqlash va baholash bo'yicha yuritadigan faoliyat".⁴

Shuningdek, mamlakatimizda qabul qilingan "Jamoatchilik nazorati to'g'risida" gi qonunning maqsadi davlat organlari va muassasalari (bundan buyon matnda davlat organlari deb yuritiladi) faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini tashkil etish hamda amalga oshirish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat⁵, deb belgilangan.

Shu bilan birga, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning jadal sur'atlari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari rolini yanada oshirish, davlat organlari

³ <https://www.norma.uz/>

⁴ <https://uz.wikipedia.org/>

⁵ <https://lex.uz/ru/docs/>

ustidan samarali jamoatchilik nazoratini oʻrnatish yoʻnalishida ularning faoliyatini kuchaytirish uchun qoʻshimcha shart-sharoitlar yaratish zarurligini taqozo etmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 - 2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga eʼtibor va sifatli taʼlim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi toʻgʻrisida” 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son [Farmoniga](#) muvofiq Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi⁶:

1. Vazirlar Mahkamasining “Fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari faoliyatini yanada takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” 2021-yil 18-iyundagi 380-son [qaroriga](#) [ilovaga](#) muvofiq quyidagilarni nazarda tutuvchi oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritildi:

“mahalla nazorati” va “mahalla raisi soʻrovi” institutlarini joriy etish;

har bir fuqarolar yigʻini huzurida mahalla raisi rahbarligida mahalla nazorati guruhini tashkil etish;

mahalla nazorati guruhini fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlarining namunaviy tuzilmasiga kiritish;

mahalla nazorati guruhi tomonidan aholi eʼtirozlariga eng koʻp sabab boʻlayotgan muammolarni aniqlash maqsadida muntazam ravishda muhokamalar oʻtkazish;

mahalla fuqarolar yigʻini kengashida tegishli davlat organlari va tashkilotlari rahbarlari hamda masʼul xodimlarining amalga oshirilgan ishlar boʻyicha axborotlarini muntazam ravishda eshitib borish.

Fuqarolik jamiyati institutlari oʻz tashabbuslari bilan shakllanadigan va oʻzini oʻzi boshqaradigan institutlar hisoblanadi. Lekin ana shu oʻzini oʻzi boshqaradigan institutlar oʻziga oʻxshash boshqa institutlar bilan mutanosib ravishda faoliyat yuritishlari uchun ular muayyan darajada rivojlangan boʻlishlari kerak. Shuning uchun ham, fuqarolik jamiyati institutlari oʻsha muayyan darajaga etgunlaricha ularga davlatning madadi zarur boʻladi.

Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni, 16.04.2014 yildagi OʻRQ-366-son qarori bilan oʻzgartirish kiritilgan konstitutsiyaning 32-moddasida “Oʻzbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda oʻz

⁶ <https://lex.uz/docs/-6615165>

vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshiriladi.”⁷ Fuqarolarimizning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etishlari davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshirilishining Konstitutsiyada mustahkamlab qo'yilishi jamoatchilik nazoratiga mamlakatimizda qanchalik katta ahamiyat berilayotganining belgisidir.

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liq tarzda rivojlanib boradi. Fuqarolik jamiyati rivojlanib borgani sari jamoatchilik nazorati uchun kengroq imkoniyatlar va istiqbollar paydo bo'ladi. Ikkinchi tomondan, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga olib keladi. Rivojlangan va keng quloch yoygan jamoatchilik nazoratini fuqarolik jamiyatisiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ham jamoatchilik nazoratisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Fuqarolik jamiyati jamoatchilik nazorati rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratishining sababi shundaki, tom ma'nodagi samarali, mustaqil va xolis jamoatchilik nazoratini iqtisodiy va siyosiy jihatdan erkin fuqarolar va ularning birlashmalarigina amalga oshirishi mumkin. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va modernizatsiyalash sharoitida jamoatchilik nazorati mazmunida ana shunday o'zgarishlar o'z ifodasini topadi. Bu esa faoliyat sub'ekti bo'lgan har bir shaxs o'z zimmasiga muayyan majburiyatlarni olish bilan birga, boshqalardan, davlat hokimiyati organlaridan ularning zimmasidagi majburiyatlarni, vazifalarni bajarishlarini talab qilishi mumkinligini anglatadi.

Mamlakatning barqaror rivojlanishida jamiyat va shaxsning munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy mexanizmlardan biri bo'lgan davlat nazorati muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda, jamiyat, undagi fuqarolik institutlari va barcha fuqarolar jamoatchilik nazorati orqali davlat va boshqaruv sub'ektlarining faoliyatini mavjud ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar, huquqiy andozalar yordamida nazorat qiladi.

⁷ <https://lex.uz/docs/-2371162>

Jamoat tashkilotlari davlat hokimiyati organlari bilan birga nazorat ishlarini olib borishlari va zarur hollarda davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib borishlari ham mumkin. Bu ikki vaziyat bir-birini inkor qilmaydi.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining zarurligini buyuk allomalar va faylasuflar asoslab berishgan. Masalan, Aristotel o'zining asarlarida xalqning mansabdor shaxslar va hukmdorlar ustidan nazoratini davlatning siyosiy baqarorligi hamda gullab-yashnashining eng muhim shartlaridan biri deb, ta'kidlab o'tgan.⁸

Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida ham hukmdorlarning aholi oldida hisob berib turishlari va ularning qonunlarga so'zsiz buysunishlari zarurligi haqida alohida ta'kidlagan.⁹

Sh.Monteske jamiyat hukumatsiz mavjud bo'la olmasligi, lekin mavjud qonunlar fuqarolarga hukumat faoliyati ustidan nazorat olib borish imkoniyati berishini ta'kidlaydi.

Dastlab, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jaroyoni ikki yo'nalishda olib borilgan. Birinchidan, davlat o'zining bosh boshqaruv sub'ekti maqomini saqlagan holda jamoat tashkilotlari bilan aloqalarni yangi asosga o'tkazdi va davlat o'zining muayyan funksiyalarini jamoat tashkilotlariga biriktirdi. Shu orqali bir qator vakolatlarni, huquq va resurslarni ularga berish nazarda tutilgandi. Shu yo'l bilan davlat jamoat tashkilotlarining o'zini o'zi boshqarish imkoniyatlarini kengaytirilganini guvohimiz. Ikkinchi tomondan, jamiyatda jamoat tashkilotlarini rivojlantirish orqali ularning ulkan salohiyatlarini mamlakatning boshqarish yo'nalishida faollashtirish zarurati kuzatildi.

Shuningdek, Konsepsiyasida belgilangan tadbirlarni amalga oshirish fuqarolik jamiyati institutlari jamoatchilik nazorati yordamida davlat organlariga xalaqit bermagan holda davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirishga, korrupsiyaga qarshi salohiyatini oshirishga, fuqarolarga ko'rsatilayotgan davlat xizmatlari sifatini yaxshilashga katta yordam ko'rsatib kelmoqda.

⁸ Ирхин Ю.В., Зотов В.Д., Зотова Л.В. Политология. М.:2000

⁹ Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. -Тошкент: А.Қодирий ном. халқ мероси нашриёти.1993

Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda huquqiy me'yorlar poydevor vazifasini bajaradi. Huquqiy me'yorlarning asos vazifasini bajarishi jamoatchilik nazoratining har bir qadami mavjud qonunlar asosida qo'yilishini taqozo etadi.

Jamoatchilik nazoratining mohiyat jihatidan huquqiy nazorat ekani fuqarolik jamiyatining tarkibiy qismi bo'lgan huquqiy davlatning mohiyatiga to'la mos keladi. Ayni paytda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, huquqiy davlatni yaratish yo'lida amalga oshirilayotgan jamoatchilik nazoratining o'zi ham mavjud qonuniy me'yorlarga asoslanishi lozim.

Jamoatchilik nazoratining mohiyatini demokratik asos taqazo qilib, bu o'z o'rnida jamiyat rivoji uchun ulkan poydevor vazifani bajaradi. Demokratiya fenomenining yirik tadqiqotchilaridan bo'lgan Aleksis de Tokvil demokratik tuzumning mohiyati hukumatning hokimiyatini cheklashda, deb talqin qilgan edi. Insonning huquqini hukumat emas, birinchi navbatda, qonun, shaxsning o'zi va jamiyat himoya qilishi kerak. Demokratik jamiyatda jamoat birlashmalarining vujudga kelishi jamiyatni boshqarish qonunlaridan biri bo'libgina qolmay, mutlaq zaruriy qonun hamdir. Tokvilning fikriga ko'ra, "Dunyodagi mamlakatlar orasida eng demokratik mamlakat fuqarolari maqsadga etishishda o'zaro maslahatlashish asosida ish ko'radigan va mazkur jamoaviy harakat usulini boshqalardan ko'ra ko'proq qo'llaydigan mamlakatdir"¹⁰, deb izohlab o'tgan. Bu shundan dalolatki, huquqni himoya qilish bo'yicha tuzilgan jamoat tashkilotlari barcha mamlakatlarni tezkor, samarali va kam sarf bilan inson huquqlari muammosini hal qilishga ko'maklashadigan va hokimiyat organlari suiiste'molliklaridan himoya qiladigan tashkilotlarga bo'lgan ehtiyojni ifodalaydi.

Demokratik mamlakatlarda tuzilayotgan NNTlar bir qator umumiy funksiyalarga ega. Fuqarolarning talablarini ifodalash; so'z erkinligini ta'minlash; jamoatchilikni davlatni boshqarish va demokratik jarayonlarda ishtirok etishga safarbar qilish kabilar ana shunday funksiyalar jumlasiga kiradi.

XX asr oxiriga kelib bir qator muammolarni hal qilishda, xususan, inson huquqlarini himoya qilishda NNTlarning ishtirokini ta'minlash xalqaro-huquqiy

¹⁰ Токвил А де Демократия в Америке. Книга первая. Электронная библиотека, 2024

jarayonning uzviy tarkibiy qismiga aylandi. BMT doirasida inson huquqlariga oid asosiy hujjatlarni tayyorlashni NNTlarning ishtirokisiz tasavvur qilish qiyin.

Jamoatchilik nazorati quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- u jamiyat va uning alohida institutlarini boshqarish, jamiyatning barcha a'zolari ehtiyojlari va manfaatlarini uyg'unlashtirish shakli sifatida namoyon bo'ladi;

- mamlakatdagi turli ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini uyg'unlashtirishda va bu manfaatlar o'rtasida nizolar kelib chiqishining oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

- jamiyatdagi tezkor hal qilinishi lozim bo'lgan vazifalarni bajarishda jamiyatning kuch-g'ayratini birlashtirish va muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi.

- jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy me'yorlarning bajarilishini kafolatlaydigan vosita hisoblanadi.

Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib boruvchi institutlar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- mamlakatdagi turli ijtimoiy-madaniy hamda kasbiy guruhlarining manfaatlarini himoya qiluvchi siyosiy partiyalar. Saylovchilar saylov jarayonida u yoki bu partiyaga ovoz berar ekan, ijroiya hokimiyati organlari faoliyatini bivosita nazorat qiladi. Ayni paytda, ular ovoz bermagan partiyalarning faoliyatiga ishonchsizlik bildirgan hisoblanadi;

- mehnatkashlarning manfaatlarini taqdim va himoya qilish maqsadida tuzilgan kasaba uyushmalari;

- notijorat xarakterga ega bo'lgan jamoat tashkilotlari va uyushmalarining turli-tumanligi. Mazkur uyushma va tashkilotlar davlat hokimiyati organlari oldida fuqarolarning huquq va manfaatlarini taqdim qilish va himoya qilish maqsadida tuziladi;

- mamlakatda jamoat-davlat tuzilmalarining mavjudligi. Bunday tuzilmalar qatoriga turli vazirliklar va idoralar qoshida tashkil etilgan jamoatchilik kengashlari va uyushmalarini kiritish mumkin;

- mamlakat hududida jamoatchilik hokimiyatining quyi bo'g'ini hisoblanadigan o'zini o'zi boshqarish organlarining mavjudligi. O'zbekistonda ana shunday organlardan hisoblanadigan mahalla institutining faoliyati aholini o'zining ehtiyoj va manfaatlarini qondirish va himoya qilish maqsadida uyushtirishga yo'naltirilgan bo'ladi;

Ijtimoiy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlaridan biri shundaki, jamiyat o'sib va rivojlanib borishi jarayonida oddiy xalq va hokimiyat o'rtasidagi bevosita aloqalar murakkablashib boradi. Shunday ekan jamoatchilik nazoratining mohiyati ijtimoiy adolatni qaror toptirish uchun shaxs, jamiyat va davlat aloqalarida muvozanat, tenglik, o'zaro mas'uliyat va javobgarlikka xizmat qiladigan huquqiy mexanizm vazifasini bajarishdan iboratdir. Xususan, mazkur institut yurtimizda insonning huquq va erkinliklari nafaqat davlat tomonidan kafolatlangani, balki davlat organlari faoliyatida ustuvor ahamiyatga ham ega ekanligidan, bu orqali jamoatchilik nazoratining mavjudligi siyosiy hokimiyatning tom ma'noda xalq qo'lida bo'lishining yuqori ko'rsatkichini baholovchi organ hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xurshida BOBOQULOVA. MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDAN MILLIY TIKLANISH SARI IJTIMOY YUKSALISH. O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2023, [1/11/1] ISSN 2181-7324. 104-106 betlar
2. Ирхин Ю.В., Зотов В.Д., Зотова Л.В. Политология. М.:2000
3. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. -Тошкент: А.Қодирий ном. халқ мероси нашриёти.1993
4. Токвил А де Демократия в Америке. Книга первая. Электронная библиотека, 2024
5. <https://old.lex.uz/docs>
6. <https://www.norma.uz/>
7. <https://uz.wikipedia.org/>
8. <https://lex.uz/ru/docs/>